

5. Емоційний розвиток дитини / Упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник – Київ : Мікрос-СВС, 2003.
6. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – Київ: Рад. школа, 1989.
7. Лэндрет Г.Л. Игровая терапия: Искусство отношений. – Москва: Международная педагогическая академия, 1994.
8. Малкина-Пых И. Г. Возрастные кризисы взрослости. – Москва: Изд-во Эксмо, 2005.
9. Малкина-Пых И. Г. Справочник практического психолога. Возрастные кризисы детства. – Москва : Изд-во Эксмо, 2004.
10. Программа развития способности к самопознанию и уверенности в себе у детей 10-12 лет // Руководство практического психолога : Психологические программы развития личности в подростковом и старшем школьном возрасте / Под ред. И. В. Дубровиной. – Москва : Издательский центр “Академия”, 1998.
11. Словарь практического психолога / Сост. С. Ю. Гловин. – Минск: М. : ООО “Издательство АСТ”, 2003.
12. Титаренко Т.М. Життєві кризи: технології консультивання. Перша частина. – Київ: Главник, 2007.
13. Тодд Дж., Богарт А.К. Основы клинической и консультативной психологии / Пер. с англ. – Санкт-Петербург: Сова; Москва: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001.
14. Шевандрин Н. И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности. – Москва: Гуманит. изд.центр ВЛАДОС, 1998.

I. Bushai. Psychological characteristics of counseling primary school children.

Paper is devoted to psychological aspects of counseling children 6-10 years. Clarifies the issue of choosing the methodology, methods, techniques, approaches to professional counseling for children of primary school age. We describe the implementation in practice of the advisory program "extending the image of the world's schoolchildren", summarized the role of parents in achieving effectiveness of psychological help.

Key words: advice, adaptation, adjustment, psychological trauma, art therapy.

УДК 373.5.015.31:316.47

В. В. Волошина, В. М. Лотиш

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ МІЖСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМОДІЙ В
ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми формування міжособистісних стосунків у ранній юності.

Ключові слова: міжособистісні стосунки, дружба, рання юність.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства, для якого характерні значні соціально-економічні зрушення, впливає на підростаюче покоління, змінюючи не лише його культурно-

ціннісні переконання, а й уявлення про дружбу, кохання, ставлення до близьких та оточуючої дійсності.

Для сучасних юнаків значущими характеристиками особистості виступають самостійність і конструктивність, конкурентоспроможність, активність й успішність як в офіційних взаєминах, так і у міжособистісних стосунках.

Сензитивним для розвитку дружніх міжособистісних стосунків є ранній юнацький вік. Пошук юнаком відповіді на питання про сенс буття, супроводжується проявом таких психологічних властивостей його особистості, як толерантність та агресивність, страх і бажання довіряти, потреба мати стосунки з іншими й потреба в незалежності тощо. Такі прояви протилежних емоцій можуть сприяти виникненню неконструктивних стилів міжособистісних стосунків. Водночас, для юнаків значущим є прагнення дружби та узгодження уявлення про друга з ідеальним образом «Я» та власною реальною поведінкою. Тому, на нашу думку, розвиток підростаючої особистості значною мірою залежить від її соціальної спрямованості у ранньому юнацькому віці, коли уявлення про дружбу реалізуються у відповідних стилях діяльності.

Метою статті є теоретичне розкриття сутності проблеми формування дружніх міжособистісних стосунків у ранньому юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу. Дружбу як вид міжособистісних стосунків у психології досліджували К.Роджерс, Е.Фромм, А.В.Петровський, І.С.Кон, М.Корнєв, А.Коваленко, В.М.М'ясищев, І.Д.Бех, Л.Е.Орбан-Лембрик та інші [2; 7; 9; 10; 11; 13; 14].

Разом з цим, теоретичний аналіз психологічної літератури засвідчує недостатність вивчення особливостей формування дружніх міжособистісних стосунків у ранньому юнацькому віці.

Людина, яка взаємодіє з іншими, вступає у певні зв'язки та стосунки з ними, із соціальними групами та суспільством в цілому. Стосунки особистості мають соціальний (широкий) та міжособистісний (вузький) аспекти. Соціальні стосунки або взаємини будуються на основі певної соціальної ролі особистості, позиції, яку має кожна людина в системі суспільства як представник соціальної групи з певними обов'язками і правами. Водночас соціальні стосунки набувають особистісного забарвлення, перетворюються на результат конкретного досвіду взаємодії людини із соціальним середовищем. А регуляція поведінки особистості в міжособистісних стосунках залежить від індивідуальних уявлень про їх сутність [2; 3; 5; 10].

Міжособистісні стосунки формуються під впливом безпосередніх умов життя людей. Вони - найбільш значущі для особистості, оскільки їхньою суттєвою ознакою є емоційне забарвлення. Міжособистісні стосунки - це взаємозв'язки, які суб'єктивно переживаються, об'єктивно проявляються в

характері та способах взаємного впливу людей у процесі спільної діяльності та спілкування [1, 58].

Особистість, як системна соціальна якість індивіда, формується в результаті його активної взаємодії з суспільством. Людина створює власні соціальні взаємозв'язки і в той же час розвивається в системі цих зв'язків. Міжособистісні стосунки особистості залежать як від конкретної людини, так і від певних соціальних ситуацій. Те, в який спосіб, позитивно чи негативно особистість взаємодіє з людьми, залежить як від неї, так і від соціального оточення. Тому, поведінка людини в міжособистісних стосунках залежить не лише від її особистісних властивостей, а й від індивідуальних відмінностей іншої людини чи групи [1].

У роботах вітчизняних науковців міжособистісні стосунки трактуються як взаємозв'язки між окремими людьми, які об'єктивно виявляються в характері та способах їх взаємних впливів під час спільної діяльності чи спілкування й суб'єктивно переживаються і оцінюються ними [2; 3; 9; 11].

Так М.Корнєв та А.Коваленко наголошували, що міжособистісні стосунки, як вияв соціальної активності особистості, містять у собі можливість вибору варіантів поведінки. Ці стосунки повинні усвідомлюватись особистістю, як свобода вибору та моральна відповідальність [9, 260].

За дослідженнями О.Ф.Лазурського відносини, як екзопсихічний феномен, закріплюються у динамічних рисах характеру і стають засобами соціальної самопрезентації особистості. Система взаємовідносин особистості зі світом поєднує поняття «відносини», як зв'язки між об'єктами і явищами дійсності, і «стосунки», як зв'язки між суб'єктами (людьми), що виникають у процесі спілкування й утворюють внутрішній світ особистості [12].

Так В.О.Ільїн та М.Ю.Кондратьєв [5; 8] підкреслювали, що міжособистісні стосунки являють собою об'єктивно існуючі взаємозв'язки людей, спрямовані на реальну взаємодію та спілкування; такі стосунки відображають суб'єктивне сприймання індивідом власної позиції та позиції інших, що є визначальним у характері міжособистісних взаємозв'язків, передусім під час спільної діяльності.

В.А.Больцевич [3], Л.А.Карпенко [6] вказували, що міжособистісні стосунки є системою настанов, орієнтацій, очікувань, диспозицій, стереотипів, за допомогою яких люди сприймають і оцінюють один одного.

А у роботах В.М.М'ясищева особистість розглядалася як система взаємовідносин з оточуючою дійсністю. Автор зазначав, що ця система є потенціалом, який визначає потреби і виразність емоцій людини та виступають рушійною силою особистості. Вчений уперше, використав поняття «відносини» як базову категорію і як інтегральну систему вибіркових свідомих зв'язків особистості з різними аспектами об'єктивної дійсності, відображаючи її основні потреби та інтереси в діях, реакціях та

переживаннях. Таким чином, «відносини», на думку В.М.М'ясищева, реалізуються і виявляються у зовнішній поведінці та, водночас, виражають внутрішній суб'єктивний світ особистості, як активного суб'єкта, де характер міжособистісних стосунків визначає ставлення людини до самої себе. Тобто, саме система ставлень і самоставлень особистості зумовлює характер її взаємин [10].

У теорії міжособистісних стосунків, розробленої К.Роджерсом, для пояснення їх необхідності вчений використовував поняття «конгруентність», високий ступінь якої позитивно позначається на адекватності комунікації та самосвідомості особистості. Неконгруентність виявляється у суперечностях між самоусвідомленням, досвідом і комунікацією особистості. А саме, через нездатність точно сприймати реальність, особистість починає переживати напругу і тривогу. Автор стверджував, що стосунки з іншими дають можливість особистості відкрити, прояснити, відчувати себе, зіткнутись зі своїм справжнім «Я» та побачити власну особистість, повноцінно функціонуючою [13].

Розвиток особистості відбувається шляхом включення її в суспільне життя, яке починається з вибору типів міжособистісних стосунків. Е.Фромм [14] зазначав, що людина вступає в стосунки з іншими по-різному: може любити чи ненавидіти, конкурувати чи співпрацювати, будувати соціальну систему, але вона повинна вступати у стосунки, і їх форма залежить від спрямованості характеру людини. Водночас, визначення типів міжособистісних стосунків, дає можливість впливати на їх становлення.

У класифікації Т.Лірі [12] міжособистісні стосунки за критеріями валентності і позиції поділяються на дві групи: агресивно-домінантні та дружньо-підлеглі. До першої групи належать такі стилі взаємин: власний-домінуючий, незалежно-домінантний, прямолінійний-агресивний, недовірливий-скептичний. До другої - помірно-сором'язливий, залежний-слухняний, співпрацюючий-конвенційний, відповідальний-великодушний.

І.Ялом виділяв аутентичні (зрілі) стосунки, і стосунки дефіцитарні (незрілі) [15]. Людина з аутентичним типом стосунків здатна розглядати інших як унікальних, цілісних людей, не ставиться до них, як до засобу досягнення мети. Людина з дефіцитарним типом стосунків сприймає інших з точки зору їх користі, а на інші аспекти особистості партнера не звертає уваги. Такі стосунки призводять до гальмування особистісного зростання.

За Е.Фроммом, всі міжособистісні стосунки поділяються на симбіотичний союз, відособленість, деструктивність і кохання. Автор зазначає, що в симбіотичному союзі людина вза'ємодіє з іншими, з метою уникнення самотності, стає частиною іншої людини, «поглинаючись» цією людиною (мазохізм), або «поглинаючи» людину сама (садизм). Деструктивність є активною формою відособленості людини, імпульс до руйнування інших, який виникає зі страху бути зруйнованим ними.

Стосунки за типом «кохання» відображають ефективну форму взаємин з іншими і з собою. Такі стосунки передбачають піклування, відповідальність, повагу, сприяння духовному зростанню іншої людини [14].

На думку Є.П.Ільїна [5] міжособистісні стосунки відображають внутрішній світ людини та супроводжуються переживаннями емоцій. Вчений виділив наступні види міжособистісних стосунків: 1) офіційні і неофіційні; 2) ділові і особисті; 3) раціональні і емоційні; 4) субординаційні та паритетні.

У роботах представників психоаналітичного підходу міжособистісні стосунки порівнюються з економічними, тому, що індивід має багато біологічних потреб і для їх задоволення вступає в стосунки з іншими. Ш.Тейлор, Л.Піпло, підкреслювали, що необхідною передумовою міцних міжособистісних стосунків є взаємний обмін, коли кожен з партнерів вносить у взаємини певні ресурси (емоційні, інтелектуальні, матеріальні) і розховує на певні винагороди, які автори називають «валютою стосунків» [12].

Представники гуманістичного підходу психології продуктивними стосунками називали такі, у яких особистість партнера розглядається як мета і суб'єкт взаємин. Згідно із концепцією Е.Фромма [14] необхідною умовою встановлення таких стосунків є відсутність внутрішньо особистісних конфліктів індивіда. На думку К.Роджерса, необхідними умовами розвитку продуктивних міжособистісних стосунків є конгруентність, прийняття іншого і піклування про нього, безперечне визначення іншого цінністю, безумовне позитивне ставлення до нього, емпатійне розуміння, здатність швидко вивчати себе. Збереженню продуктивних взаємин, за К.Роджерсом сприяє сумлінне виконання людиною власних обов'язків і вільне вираження почуттів [13].

Ряд дослідників (І.Д.Бех, Л.Е.Обран-Лембрик, та ін.) психологічними умовами ефективності взаємин визначають справедливість, моральність, духовність, соціально-психологічну компетентність. Так, І.Д.Бех зазначав, що основою продуктивних взаємин між людьми є моральне виховання, яке розкриває почуття соціальної любові, співчуття, почуття правди і поваги до всіх, розвиває почуття відповідальності [2]. Л.Е.Обран-Лембрик [11] підкреслювала, що важливою умовою, яка дозволяє індивіду орієнтуватись у міжособистісних стосунках, є соціально-психологічна компетентність. Низький рівень розвитку цього компонента, на думку вченої, зумовлює виникнення непорозуміння між учасниками взаємин, дає настанову на односторонність сприйняття іншої людини.

Потреба мати «друге Я», за визначенням І.С. Кона, є найважливішою у ранній юності. Старшокласники нерідко вважають дружбу найважливішою із людських цінностей. Підвищена емоційність юнацької дружби робить її частково ілюзорною. Юнак часто ідеалізує не лише себе у дружбі, але й

дружбу в собі. Спостерігається розвиток глибоких і дуже довірливих відносин, що передбачають саморозкриття і самоспостереження особистості. Найважливіше в дружбі - це розуміння і прийняття особистості такою, якою вона є та підтримка її самоповаги. Передумовою виникнення дружби в юності стає усвідомлена потреба в ній, зумовлена відчуттям самотності та дефіцитом емоційного тепла [7].

Дружба юнаків має ряд відмінностей від дружби підлітків. По-перше, мотиви дружби більш глибокі. Від дружніх стосунків старшокласники очікують відвертості, взаємин, довіри, вірності, взаємоповаги, взаєморозуміння тощо. Іноді це своєрідна форма психотерапії, яка дозволяє молодим людям проявити почуття і знайти підтвердження того, що хтось поділяє їх сумніви, надії та переживання [7, 176].

У більшості випадків у ранній юності надають перевагу дружбі з однолітками своєї статі. Вікова різниця рідко перевищує один-два роки. Це пояснюється прагненням до більш-менш рівних стосунків. Дружба ґрунтується на принципі подібності, рівності та справедливості. Друзі оцінюють одне одного за моральними законами, тому що в основі дружби лежить свобода. Але, у багатьох, особливо у дівчат, є потреба у дружніх стосунках зі старшими, яка є більш стійкою та може зберігатися у продовж всього життя.

Таким чином, особисті стосунки - це стосунки між людьми, які складаються поза спільною діяльністю. Тому міжособистісні стосунки носять суб'єктивний характер і поділяються на стосунки знайомства, товаришування, дружби та інтимні стосунки. Товаришування, на відміну від дружби, це тісні позитивні і рівноправні стосунки, які складаються на основі спільних інтересів, поглядів задля проведення дозвілля. А дружба - це вже більш тісні та вибіркові стосунки з людьми, які передбачають довіру, прихильність, спільність інтересів, які є значущими для міжособистісних стосунків у юнацькому віці.

Висновок. Таким чином, проведений нами теоретичний аналіз психологічних джерел дозволив розкрити психологічний зміст дружніх міжособистісних стосунків у юнацькому віці. Перспективи наших подальших досліджень ми вбачаємо у визначенні та узагальненні психологічних умов формування дружніх міжособистісних стосунків особистості юнацького віку. А також у розробці та впровадженні консультативної корекційної програми з подолання деструктивних міжособистісних стосунків підростаючої особистості.

Л і т е р а т у р а

1. Ануфрієва Н.М., Зелінська Т.М., Єрмакова Н.О. Соціальна психологія. – Київ: «Каравела», 2009.

2. Бех І.Д. Справедливість - несправедливість у міжособистісних взаєминах // Педагогіка і психологія. - Київ: Пед. преса. - 2006. - № 1(50).
3. Большевич В.А. Межличностные отношения. - Минск: Книжний Дом. 2003.
4. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка: монографія. – Київ: 2003.
5. Ильин Е.И. Психология общения и межличностных отношений. – Санкт-Петербург: Питер, 2010.
6. Карпенко Л.А. Отношения межличностные. Энциклопедический словарь в 6 т. - Москва: ПЕРСЗ, 2006. - Т. 4.
7. Кон И.С. Дружба. - Москва: Политическая литература, 1989.
8. Кондратьев М.Ю. Социально-психологический феномен авторитета и отношения авторитетности в группе // Мир психологии. - 2006. - № 4.
9. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: Підручник. - 1995.
10. Мясичев В.Н. Психология отношений // Под ред. А.А. Бодалева. - Москва: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж, 1995.
11. Орбан-Лембрик Л.Е. Особистість у контексті соціально-психологічної парадигми. - Київ: Укр. Центр політичного менеджменту, 2003.
12. Помиткін Е.О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді: автореф, дис.. на здобуття наук, ступеня... доктора психол., наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». – Київ: 2009.
13. Роджерс К. О становлении личностью. Психотерапия глазами психотерапевта. - Москва: Прогресс, 1994.
14. Фромм Э. Человек для себя. Исследования психологических проблем этики. - Минск: Коллениум, 1992.
15. Ялом И. Экзистенциальная терапия. - Москва: Класс, 1999.

V. Voloshyna, V. Lotysh. Theoretical aspects of study of interpersonal cooperation are in youth age.

In the article the theoretical analysis of problem of interpersonal amities is carried out in early youth.

Key words: interpersonal relations, friendship, early youth.

УДК 159.9:37.091.212

С. В. Гальцова

ФОРМУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРИЙНЯТТЯ ЕФЕКТИВНИХ РІШЕНЬ

У статті говориться про особливості психологічного консультування студентів ВНЗ. Розглядаються точки зору вчених на проблему психологічного консультування, його особливості, застосування в умовах ВНЗ. Виділяються основні підходи, цілі, задачі психологічного консультування. Показано відмінності в уявленнях про психологічне консультування у людей в залежності від віку, статі й спрямованості освіти.